

CALEA VICTORIEI, ÎNTRE ORIENTAL ȘI OCCIDENTAL. STUDIU DE ANIMAȚIE CULTURALĂ

Marian Nencescu

Cuvinte cheie: Calea Victoriei, Orient, Occident, studiu de animație culturală, după regele Carol I până azi.

Mots-clés: Calea Victoriei, Orient, Occident, étude d'animation culturelle, depuis le roi Charles I-er jusqu'à aujourd'hui.

Résumé

Calea Victoriei, entre Orient et Occident. Étude d'animation culturelle

L'étude est un coup d'oeil des bibliothèques, des conférences publiques et des athénées populaires depuis le roi Charles I-er jusqu'à aujourd'hui.

1. Spațiul public și bibliotecile

Noțiunea de *spațiul public* imaginat ca o sferă (sfera publică) a fost definit și explicat de filosoful și sociologul german Jurgen Habermas în lucrarea „Sfera publică și transformarea ei culturală. Studiu asupra unei categorii a societății burgheze” (București, Ed. Comunicare. ro, 2005). În esență, Habermas definește spațiul public drept o „dimensiune constitutivă a societății burgheze”, sau „sfera persoanelor private reunite într-un spațiu public” (de unde și denumirea de „sferă burgheză”).

Aplicat la dimensiunile autohtone, spațiul public este constituit din acele zone de interes comun: piețe publice, biserici, monumente, inclusiv biblioteci, parcuri, grădini sau alte elemente de interes comun, unde individul, denumit generic *public* este nu doar spectator, asistent la spectacolul public, ci chiar participant activ. Ca filosof de inspirație marxistă, format la „Școala de la Frankfurt”, alături de Theodor Adorno și Max Horkheimer, Habermas utilizează termenul curent de „burghezie” similar celui de „cetățean”, respectiv persoană cu îndatoriri publice, contribuabil, reprezentant al unei clase în plină afirmare socială, având ca deviză „cei trei B”: *banul, binele și bunul public*. Epoca de afirmare a burgheziei în spațiul european, respectiv sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a corespuns, inclusiv în plan cultural, unei expansiuni fără precedent a instituțiilor publice: muzee, școli, grădini și parcuri publice, biblioteci și cabinete de lectură (de stat sau private), unde, în mod tradițional clasa burgheză făcea schimb de informații sau mesaje cu caracter public. Este epoca când se înalță, cu bani publici dar și prin *subscriptions*, donații sau din inițiativă direct privată cele mai multe clădiri monumentale (inclusiv Biblioteci naționale sau locale), când iau avânt inițiativele culturale de tot felul: de la conferințe publice la atenee culturale, cluburi politice și de lectură, librării dotate inclusiv cu săli de lectură și de împrumut pe bază de abonament.

Așadar, în sfera publică se configurează *spațiul public* element ce reglementează raportul dintre timpul liber, destinat distracției, consumului, îngrijirii

sănătății și, respectiv, timpul de lucru. În funcție de acest raport se stabilesc și elementele esențiale ale diferențierii și integrării sociale. Cu alte cuvinte, persoanele cu bani pun mai mare accent pe cultura publică, iar gradul de civilizație se stabilește inclusiv în raport cu oferta culturală. Spațiul public burghez era așadar un spațiu *deschis*, cu acces liber și de cele mai multe ori gratuit unde burghezul (în speță, cetățeanul) avea acces nemijlocit la *instrucție* și *loisir*, componente fundamentale ale procesului de modernizare și democratizare a societății.

Pentru a ne referi strict la București, noțiunea de spațiu public, în accepțiunea modernă a termenului, apare în jurul anilor 1830, în perioada Regulamentului organic, lege fundamentală a țării adoptată în 1831 și care stipula alocarea de fonduri pentru „ținerea școalelor în principalele orașe ale Principatului, precum și „înființarea de tipografii și biblioteci” Un document similar adoptat în Moldova prevedea în mod expres înființarea unei „biblioteci publice” În fapt, prima instituție de acest gen constituită în baza acestei Constituții *sui-generis* care a fost Regulamentul organic, va fi inaugurată la Iași, în 1841, pe lângă Academia Mihăileană. La București, prima bibliotecă publică a fost aceea a Colegiului Sfântului Sava, înființată la 8 iunie 1838, considerată drept predecesoarea, *de drept*, a **Bibliotecii Metropolitane** actuale.

Revenind la ideea de spațiu public, vom semnală că însuși termenul de *public* (cu referire concretă la o acțiune de comunicare, de informare) apare relativ târziu în limba română, mai precis la începutul secolului al XX-lea, fiind consemnat ca un neologism, cu sensul de persoană care participă la o activitate de comunicare (așadar, cu sensul de public spectator). Un alt înțeles al termenului privește o activitate oficială, care interesează tot poporul. Așadar, o conferință, o manifestare culturală în genere, este publică atunci când atrage spectatori în mod *benevol*, fără a urmări un avantaj economic imediat. Ideea care se desprinde din această interpretare este că burghezul (respectiv entitatea care constituia publicul spectator) încetează, prin participarea sa la un act cultural benevol, liber consfințit, să mai fie supus al statului, ci devine *partener*, persoană direct interesată să participe conștient la o activitate ce ține de sfera publică. Același fenomen se aplică inclusiv atunci când vorbim de motivația frecventării bibliotecii (clubului de lectură).

În plan social, consecința acestei concepții este stimularea construcției și dotării de localuri cu destinație culturală. Aceste spații urbane destinate întâlnirii, distracției, dar și lecturii apar și se răspândesc frecvent în Bucureștii de acum un veac și jumătate, suprapunându-se, și adesea înlocuind vechiul târg, medieval și balcanic, caracterizat prin sute de biserici, ulițe întortocheate și haotic trasate. Locul lor este luat sistematic de construcții monumentale, înălțate după o concepție edilitară nouă, menită să ducă la modernizarea României. Sunt anii când sub ultimele domnii organice ale unor principii luminați, precum Gheorghe Bibescu (1842-1848), la București și, respectiv Mihail Sturza (1834-1849), la Iași se pun bazele primelor *promenade artificiale*. La București este amenajată, între 1832-1833, Colina Mitropoliei, urmată între 1848-1850 de amenajarea Șoselei Kiseleff, zonă ce avea ca puncte de atracție o groță și mai multe bazine artificiale.

Iată cum descrie istoricul George Potra evenimentele inaugurării noilor amenajări edilitare: „La 7 iunie 1843, generalul conte Kiseleff răspundea într-o epistolă trimisă de la St. Petersburg lui Vodă Bibescu: „Mulțumind pentru intenția

Obsteștei Adunări de a cinsti opera de organizare a Principatului vă cer ca suma votată să fie utilizată pentru lucrări de folos public în frumoasa urbe de pe Dâmbovița” Drept urmare, banii destinați ridicării unei statui a lui Kiseleff sunt folosiți pentru amenajarea Șoselei care îi poartă numele, „Aleua cea mare”, cum îi spuneau înaintașii noștri. Astfel, odată cu Aleea Kiseleff, locurile de petrecere ale bucureștenilor se diversifică, trecându-se de la conceptul de grădină plină de praf, primitivă și neamenajată, așa cum a fost „Grădina cu cai” (situată pe cursul Dâmboviței, unde este astăzi statuia lui Kogălniceanu) la șoseaua Kiseleff. În 1833 este sistematizat și redat public Dealul Mitropoliei, unde „pe înălțime se putea respira un aer mai curat și mai răcoros”

Doisprezece ani mai târziu, la 2 septembrie 1847, este vestită prin bubuituri de tun și jocuri de apă de 25 stânjani înălțime, inaugurarea Aleii Kiseleff, desfășurându-se între o zonă străjuită de fântâna lui Mavrogheni și o moară de vânt (azi, Școala Mavrogheni și Bufetul de la Șosea, operă a arhitectului Ion Mincu). Jurnaliștii bucureșteni, mucaliți și zeflemitori nu au scăpat prilejul să critice „locul de desfătare al cetelor boierești”, cum spune pamfletarul N.A. Orășanu, constatând că noua șosea este departe de oraș și, deci, nefolositoare. Arhitectul Karl Meyer, vestitul peisagist, nu a descurajat și a mai amenajat pentru bucureșteni, în următorii ani, Parcul Cișmigiu și domeniul Măgurele, vestit loc de reverie al lui Mihai Eminescu, azi o paragină tristă.

În acest context pitoresc și cosmopolit se naște, în prima jumătate a secolului al XIX-lea ceea ce mai târziu se va numi *fenomenul editorial și publicistic* autohton, punctul nodal de constituire a bibliotecilor publice. În esență, ideea consemnării, sub formă incipientă de depozit legal a tuturor aparițiilor editoriale nu a fost un fenomen specific Țărilor Române. Mai degrabă în Transilvania, sub dominația Imperiului Habsburgic și, prin extindere în Oltenia ocupată de habsburgi, statul controla sistematic și riguros aparițiile de carte și presă, înregistrând cu o rigurozitate birocratică toate fondurile de carte existente. Inițiativa se va dovedi benefică cel puțin în scopul reconstituirii aparițiilor bibliografice, și deci al istoriei bibliotecilor în România.

În Moldova și Valahia rolul de supraveghere a tipografilor (dar numai în cazul când acestea nu aparțineau direct domnitorului) revenea Bisericii, care prin vegherea vigilentă a înalților ierarhi exercita și rol de cenzură. Astfel de inițiative, consemnate de istoricul bibliolog Gheorghe Buluță în lucrarea „Civilizația bibliotecilor” (București, 1998, Editura Enciclopedică) prevăd că nimic nu se putea impune fără autorizarea statului, și implicit fără un control adecvat. Cu toate măsurile luate, inclusiv două „pitace” emise în 1784 de domnitorul Mihail Șuțu, la București continuau să apară diverse foi volante, publicații și broșuri efemere, unele cu conținut pamfletar, considerate „primejdioase” de către autorități. Acestor producții „locale se adăugau și gazeturile” și cărțile străine” care îi interesau pe localnici, dar îngrijorau oficialitățile. În scopul limitării tendinței de a se răspândi „sisteme și vederi” (respectiv opinii și idei) potrivnice stăpânirii, gazetele locale oarecum oficiale, așa cum era de pildă „Albina românească” a lui Gheorghe Asachi, aveau rubrici speciale de informații culese din periodicele rusești, franțuzești, austriece și prusace, cu „știri bune” Tot gazetele oficiale erau cele care monitorizau activitatea librăriilor, dar și

achizițiile de carte ale bibliotecilor publice, vechind ca titlurile „uvrajelor” comercializate să fie întocmai cu cele aprobate. Această cenzură cu totul strictă se extindea și asupra repertoriilor teatrale, controlate strict de Poliție și Departamentul din Lăuntru (Ministerul de Interne) care aveau dreptul „a încuviința” sau refuza orice fel de reprezentații, și în orice condiții”. Este *strașnic poprit* orice antreprenor a reprezenta vro piesă far de a fi autorizată de *șenzura teatrală*” se spunea în Regulamentul Teatral de la 1852-1853, sub rezerva că directorii de teatru ce ar fi nesocotit acest decret riscuau „straf”(amendă) și arest „pe 24 dă ceasuri”, semnalează Ionuț Niculescu în lucrarea „Directorii Teatrului Național din București”, 2002.

Acesta este și motivul pentru care burghezia și în special intelectualitatea bucureșteană introduce, ca un punct distinct al *Proclamației de la Izlaz* din 6 iunie 1848, cităm, „libertatea presei și a cuvântului”, respectiv abolirea cenzurii” „ca să se poată rosti și scrie *pe față* adevărul, ideile și cunoștințele”. Era o reacție directă, imediată la măsurile luate de Mihail Sturza care obliga pe librari și bibliotecari a da „tot felul de declarații și de cataloage” Iată, consemnată de cronicarii epocii o scurtă secvență de la Revoluție: La 9 iunie 1848 se declanșă Revoluția Heliade citi Proclamația de la Izlaz. Oastea și poporul se alătură și jurară credință „dreptății celei noi” Bibescu Vodă ieși cu caleașca la plimbare, ca să înfrunte poporul, dar epoletul mondirului îi fu găurit de gloanțe. Nu mai era de glumă. În locul atelajului domnesc venea câte un revoluționar într-o birja care striga: „Fraților”, iar oamenii se adunau ca un pământ în jurul lui... În urma lor sosiră și tipografii *cu uneltele lor, în căruțe*, răspândind în valuri manifeste cu chenare aurite, imprimate pe loc”.

În aceiași ani, vizitează Bucureștii și doi intelectuali transilvăneni (în 1836, după relatările din „Curierul românesc” al lui Heliade Rădulescu), Gheorghe Barițiu și Timotei Cipariu, veniți în Capitala spirituală a românilor în misionarism cultural. Opresc la vamă, la „Caravanserai”, de unde primesc „țidulă” de liberă trecere în oraș. Apoi poposesc la un han de pe lângă Biserica Sfântul Gheorghe și vizitează Lipscanii și pe librarul Romanov. Duminica, urmăresc liturghia la biserica Sărindar, apoi admiră la Mitropolie clopotul „vărsat” (turnat) de curând (în 1834) din bronzul tunurilor turcești cucerite la Silistra, apoi pornesc cu o trăsură tocmită un „fiancer” spre Herăstrău. La Șosea, sunt uimiți de numărul caleștilor și frumusețea damelor ivite la vedere”. În altă zi, tocmesc o trăsură și merg spre Târgul din Afară (pe actuala Șosea Colentina) spre a-l vizita pe Heliade, sau Iliad cum îi ziceau vecinii săi. Acesta avea pe un „șes prea descântat”, actualul Obor „trei case cu 36 de odăi” și ținea tipografie cu „vărsătorie” proprie, ceea ce tradus în limbaj contemporan ar fi o turnătorie pentru literele de plumb” Întrucât gazda nu era acasă vizitează și „palatul ghiulesc”, de vară (Ghica Tei).

Recapitulând, de la Podul Mogoșoaiei la Băneasa și de la Colentina la Ferăstrău „Minune e să se vază Bucureștii îndeseară”, mai ales că „damele toate de n-au principii silitoare nu rabdă sahlere (vâl) pe obraz, și nu le pasă, numai să se vază” Probabil că de atunci s-au născut refrenele „Fetițe dulci, ca-n București, în toată lumea nu găsești” și „Hai să-ți arăt Bucureștiul noaptea!”

2. Conferințele publice și Ateneele populare

Circumscrie așadar noțiunii de *spațiu public*, ideea amenajării, la nivel urban, de spații destinate educării populației a constituit una dintre marile cuceriri ale vieții comunitare spre care aspira societatea burgheză. Veacul romantic a asistat la organizarea de noi instituții de cultură puse la dispoziția cetățenilor. Lumea a început tot mai mult să citească, să meargă la teatru, să viziteze muzee, să participe la conferințe. După modelul francez, conferința și lectura publică au devenit principalele forme de comunicare ale societății românești. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în majoritatea orașelor țării, mari și mici, luau ființă *societățile de lectură*. În cazinouri, biblioteci, cluburi pretutindeni se citea și se organizau „prelecțiuni publice”. Unul dintre pionierii acestor reuniuni mondene a fost gazetarul francez Ulysse de Marssillac, unul dintre primii memorialiști străini care au zugerit Bucureștii, cel care între anii 1865-75 avea să țină un ciclu de conferințe, în limba franceză, cu mare priză la public. Mai târziu, Titu Maiorescu este inițiatorul „prelecțiunilor populare” din tradiția cărora va lua naștere Ateneul Român, instituție creată la Iași, în 1860, și avându-i ca membri fondatori pe M. Kogălniceanu, Ștefan Micle și V.A. Urechia. Aceștia susțineau cicluri de „comunicări, cursuri, conferințe, publicații și expoziții”

La București, primele conferințe publice, care atrăgeau sute de oameni ce luau loc pe bănci de lemn, se țineau în preajma Cișmigiului, în casele lui Costache Ghica. Publicația „Natura”, din 2 ianuarie 1865 chema publicul bucureștean la „cursuri de seară”, după modelul europeanesc. Succesul este imens, iar acest tip de „divertismente superioare” va atrage publicul în mod constant, până la mijlocul anilor '40, Ateneul Român devenind principalul nucleu cultural din triada Ateneu – Academie – Universitate. Multe dintre conferințele publice susținute, până în anul 1947 la Ateneul Român au devenit teme de cercetare universitară, în vreme ce concertele și expozițiile găzduite în acest lăcaș au constituit, după expresia unei cercetătoare a sociologiei culturii românești, doamna Sultana Craia (lucrarea „Comunicare și spațiu public la români”, 2005, Ed. Meronia, București), „apogeul romantismului românesc”

Alături de Teatrul Național și Biblioteca Academiei, Ateneul a constituit referențialul sentimental al publicului în așa zisa Belle Epoque, când educația la nivel popular își făcuse o datorie din a participa la toate marile probleme contemporane. Deduse din spiritul ateneian, se dezvoltă și o activă mișcare culturală populară. Analizând, de pildă, la nivelul anilor '20-'30, acțiunea culturală la nivelul Capitalei, constatăm, de pildă, că sub oblăduirea fostei Direcții pentru Asistență Culturală a Primăriei Capitalei, funcționau, în cartiere și în comunelor suburbane zeci de *atene culturale populare*. „Ateneul este coronamentul școalei și fără el cultura este incompletă”, era deviza acestei mișcări ce se manifesta prin: conferințe, lecturi publice, jocuri naționale, filme și serbări. La nivelul Primăriei Capitalei exista un birou de coordonare unică al cărui rol era nu să *ordone*, ci să servească drept agent de legătură între unitățile locale. Între obiectivele acestor atenee, pe lângă conferințe, cor, teatru și cinematograf, un rol special îl avea „lectura bine aleasă”, însoțită de „recomandarea cărților bune care se pot vinde sau citi în Ateneu” Anual, Primăria susținea cu sume considerabile (în anul 1928, de pildă, alocația bugetară depășea 1,1 milioane lei) bani cu care era încurajată lectura publică. Cercul cultural „Ia și citește”,

înființat în 1914 și susținut material la inițiativa unor preoți de cartier urmărirea realizării și editarea de broșuri cu tematică diversă, care să „lumineze poporul” Tirajul total al celor 28 de titluri apărute, a depășit 2 milioane de exemplare, dintre care o bună parte (peste 10 la sută) fiind distribuite gratuit în rândul personalului militar. Dacă socotim că cele peste 30 de asociații culturale funcționând pe lângă școli și parohii dispuneau fiecare de sală de spectacole, *bibliotecă* și orchestră proprie, putem ajunge la concluzia că ateneele populare au reprezentat, la nivelul acelor ani principalul avanpost al ofensivei culturale. Într-un bilanț al activității culturale de masă, făcut cu prilejul Congresului Uniunii Orașelor, desfășurat la Constanța, la 9 octombrie 1927, se consemna „În țară sunt 58 de atenee, iar un ateneu are anual vreo zece manifestări. Prin urmare sunt peste 500 de manifestări constructive, ascendente”. Pe cartiere, între ateneele cele mai active amintim pe cel de la *Obor*, funcționând pe lângă Școala de fete nr.33 care a organizat, gratuit, excursii în Ardeal pentru eleve sau Ateneul de la Societatea Comunală a Tramvaielor, care, a strâns de Anul Nou, 1928 o sumă semnificativă (aproape 7.000 lei) cu care au fost îmbrăcați copiii lucrătorilor nevoiași. De asemenea, profesorul Nicolae Iorga, a adunat Ateneului „Golescu”, 200 de cărți din biblioteca proprie. Concluzia acestui demers cultural este că politica n-ar mai trebui înțeleasă în sensul *peiorativ*, ca pe o însumare de promisiuni și amăgiri electorale, ci ca o formă de spiritualizare, de coagulare sufletească în jurul unor valori certe. Ofensiva culturală începută prin ateneele populare evidențiază progresul acumulat în scurt timp. De la primele manifestări, elitiste, la generalizarea comunicării culturale, diseminarea în medii cât mai comune, nu a trecut mai mult de un secol. O adevărată cultură de masă pleacă de la bază, iar ateneele populare au fost astfel de fundamente, de la care se aștepta trecerea la o viață culturală completă și armonioasă.

Din păcate, trecerea la regimul comunist, survenită în anii '50-'60 ai secolului trecut a produs, la nivel public, schimbări majore de identitate. Latinitatea a scăzut în interes, și odată cu ea cultura de tip clasic, occidental, locul ei fiind treptat erodat de modelul slav. Utopia comunismului a estompat modelul specificului național și odată cu el a tradiției culturale proprii. Abia, târziu, după două decenii, la sfârșitul anilor '70 și începutul '80 România revine la unele din valorile sale tradiționale, dar sub o coloratură politică cu totul nouă. Modelului cultural al „poporului unic muncitor” promovat sub Ceaușescu îi corespunde biblioteca de cartier, sau cel mult filiala sa din „Parcul de cultură și odihnă”. Apar noi forme de cultură în condițiile unei industrializări fără precedent. Locul tradiției rurale, specific naționale este luat de un peisaj psiho-social nediferențiat, uniform, neutru și cenușiu. Vechea Românie, paradisiacă, agrară și culturală este înlocuită cu un model social nivelator. Tot ce constituia stereotipul public oficial: românul este harnic, devotat, muncitor, omenos, este receptat în registru negativ. Această realitate dublă, exprimată ideatic prin modelul „limbii de lemn”, va lăsa semne adânci în mentalul colectiv, inclusiv după 1990, în epoca așa zisă de tranziție.

Cultural vorbind, am involuat. Serbările populare de pe stadioane, ateneele populare devenite Universități populare, Cenaclul Flacăra, proiecte culturale faraonice, toate neterminate au creat, cu timpul, o imagine publică dublă, o lume paralelă cu cea reală, România de după 1990 trăiește, sociologic vorbind, doar din proiectele *culturale reșapate*, suprapunând modelul propagandei comuniste peste o realitate interbelică

supradimensionată. Mesajele culturale autentice, adaptate timpului actual întârzie să apară, de aceea și instituțiile suferă de un puseu acut de credibilitate. Publicul s-a săturat de mesaje oportuniste, artificiale, copiate după modelele venite de aiurea și așteaptă încă mesajele autentice. Din această perspectivă sociologia, politologia și știința comunicării trebuie să reacționeze comun, iar bibliotecile, instituțiile culturale în general, pot fi principalul seismograf al schimbării.

3. Occident – Orient, o paradigmă a „inconștientului colectiv”

În 1941, marele logician român Anton Dimitriu scria o carte despre diferența dintre „Orient” și „Occident”, ca o bipolaritate menită să regleze structura esențială a spiritului. Pornind de la poziția fundamentală a plasării „Occidentului” într-un spațiu strict conceptual, concluzia filosofului este că mai degrabă „Orientul” este cel care potențează civilizația occidentală, chiar și prin contrast. Așadar, termenul de *occident / occidental*, greu de descris chiar și pentru un pasionat al paradoxurilor, nu poate fi definit decât în oglindă cu pandantul său, „orientul”. Cele două concepte reprezintă talerele balanței iar cel mai pătimăș critic, nu poate face diferența clară între „Europa” (occidentală) și „țările din Est”, respectiv civilizația din estul Europei. Acest aspect este relevat chiar și în observația fundamentală că o parte a intelectualității românești înclină spre Occident (fapt relativ, de altfel, dacă am lua ca punct de referință filosofia clasică românească, de pildă) în vreme ce „țărânel român”, sau, generalizând, masa populației „ortodoxă”, privește spre Bizanț. Generalizând, țările catolice sunt „occidentale”, iar cele de confesiune „ortodoxă” privesc către Est.

Acest gen de distincție, devenit clișeu, nu poate conduce decât spre un drum greșit. Impresia că, ceea ce nu este neapărat „occidental” este greșit, înapoiat, retrograd, că ne situăm în fața Occidentului, dezrădăcinați și devalorizați, este cu totul arbitrară, câtă vreme operăm conceptual cu acest sistem dualist. În esență, ar trebui să ne acceptăm trecutul și cultura așa cum sunt ele, mai ales că lecția „ortodoxă” a religiei este aceea a supraviețuirii și regenerării. Fenomenul nu este deloc specific, atât în istorie, cât și în cultură. Se știe că Africa neagră oricât de colonizată a fost, păstrează stratul adânc al culturii indigene, iar chinezii din Hong-Kong, odată eliberați de sub dominația engleză, au revenit la vechile tradiții milenare. Oricât am pune aceste manifestări pe seama „oportunistului colonial”, nu putem să uităm că principalul nostru atu este tocmai „orientalismul” metropolei valahe, chiar dacă, din orgoliu intelectual, refuzăm această variantă.

Despre modelul occidental al spațiului urban dâmbovițean, ne vom pronunța mai ales după rememorarea unor repere istorice. Arhitectul londonez (de origine română!) Șerban Cantacuzino precizează explicit: „Analizând amplasamentul inițial al principalelor drumuri ale urbei, și al câtorva dintre bisericile și mănăstirile sale, avem posibilitatea să identificăm moștenirea bizantină din structura orașului (Revista Secolului 20, nr. 4-6 (385-387), 1997). Mai mult chiar, analizând planificarea urbană și organizarea spațială a orașului, autorul menționat semnalează cu deosebire „lectura religioasă și sacră” a vetrei urbane. Mai mult chiar, insistă arhitectul Cantacuzino, „folosirea astronomiei și astrologiei așează orașul într-un cadru mai larg, cosmic”. Așadar, vechiul București avea o structură *concentrică* și *radială*, pornind de la un *axux mundi*, o linie imaginară ce traversa centrul orașului și care pornea de la actuala

Biserică Sfântul Gheorghe Vechi, până la Patriarhie. De aici pornesc, simbolic, șase raze ce întâlnesc colinele pe care înaintașii noștri, de la voievozii Radu Vodă la Mihai Vodă, și-au înălțat ctitoriile.

Acest concept de *spațiu sacru*, având ca motivație căutarea unei geometrii celeste în planificarea urbană a dispărut cu timpul, estompându-se definitiv către secolul al XIII-lea, susține cercetătorul Dana Harhoiu, într-un articol din Revista „Simetria” („București, un oraș între Orient și Occident”, 1997, București). Cu toate acestea, orașul actual păstrează în structura sa o moștenire bizantină, relevantă chiar de actul său oficial de naștere, *Hrisovul* de la 20 septembrie 1459, emis la șase ani de la căderea Constantinopolului. Este momentul când vechea cetate Dâmbovița, a lui Mircea cel Bătrân, rebotezată Cetatea Bucureștiului, este constituită și întărită spre a da piept cu oștile otomane de la Dunăre. Este meritul lui Vlad Țepeș, de trei ori domn al Țării Românești și proprietar al unor întinse moșii pe aceste meleaguri, de a ordona boierilor locali să-și întărească gospodăriile. Hrisovul său, scris „pe 20 septembrie în Cetatea Bucureștilor, la anul 1459” indică explicit intenția domnitorului de a se erija în ultimul moștenitor al Bizanțului și apărător al credinței ortodoxe în fața păgânilor.

Primele artere urbane ale orașului, stabilite încă de la 1589, erau „Ulița cea mare” sau Lipscanii, după numele negustorilor ce aduceau mărfuri de la Leipzig (Lipsca) și Podul Târgului din afară” (azi Calea Moșilor) ce ducea spre Obor. De altfel, pe actualul perimetru situat între străzile Lipscani, Șelari și Stavropoleos s-au aflat și cele mai multe hanuri, de obicei domnești sau mănăstirești, construite încă de la sfârșitul veacului al XVII-lea (1683-1686), multe dăruite odată cu ridicarea Poștei celei Mari (în anul 1900, arhitect Alexandru Săvulescu) și a CEC-ului (1896-1900, arhitect Paul Gottereau). Dintre ele, au mai rămas în picioare Hanul cu Tei (construit în 1833), Gabroveni și Hanul lui Manuc (de lângă Curtea veche). Au căzut sub buldozere Hanul Roșu, Hanul Zlătari sau Hanul Grecilor situat vis-a-vis de fostul Han al lui Șerban Vodă. Toate aceste construcții și căi de acces confereau orașului, după mărturia secretarului italian al domnitorului Constantin Brâncoveanu, Antonio del Chiaro (*Storia delle moderne rivoluzioni di Vallachia*, 1914, Ed. Viitorul românesc, Vălenii de Munte) imaginea unui cerc mult lărgit. Tot Brâncoveanu este cel care deschide actuala Cale a Victoriei (pe atunci Podul Mogoșoaiei) extinzând drumul dincolo de bariera de la „Puțul cu zale” (actualmente Biserica Krețulescu) până la reședința sa de la Mogoșoaia. La extremitatea nordică a Podului, domnitorul Nicolae Mavrogheni ridică în 1786 o fântână, ce i-a purtat numele și care va deschide Șoseaua Kiseleff. Altă fântână era la intersecția actualei Căi Victoriei cu strada Berthelot, zisă și Cișmeaua Roșie (construită la 1800), unde s-a aflat și primul teatru bucureștean, iar alta se afla în fața Bisericii Sărindari (pe actualul amplasament al Cercului Militar). Apa, curată, de izvor, fusese adusă „cu multă cheltuială” de Matei Basarab, de la surse de adâncime. Această abundență de ape și izvoare naturale, păstrate în nomenclatura actuală a străzilor ca niște mărturii de preț (strada Izvorul Tămăduirii, strada Izvor, strada Puțul cu Apă Rece sau Puțul cu Plopi, Puțul de Piatră, Fântânica etc., inclusiv, amintitul „Puț cu Zale”), toate la un loc indică interesul locuitorilor pentru sursele de apă.

Revenind la Podul Mogoșoaiei, pe care „se preumbla” Vodă Brâncoveanu în drum spre Mogoșoaia sau Potlogi vom semna și mărturia cronicarului său de casă, Radu Greceanu, cel care nu uită a aminti strălucitul alai: în frunte se afla *postelnicul*

cu toiagul de argint, apoi *spătarul* cu armele voievodale și înșiruiți după ranguri: *paharnici, stolnici, călăreți* și pedestri, *paiaci* mergând pe jos, apoi calul domnului, înconjurat de *comișei*, totul alcătuind o „sărbătoare a ochilor și o bucurie a mulțimii” Așadar apa Dâmboviței, sau „fluvium Dâmboviche” cum îl numesc cronicarii, a văzut multe, când în scurgerea lui leneșă, când sub furia potopului ce inunda străzile.

Ce este așadar Bucureștiul, cu punctul său de referință, Calea Victoriei ? Ne explică Paul Morand, de la Academia Franceză, într-o lucrare tipărită în 1938 la Editura Plon, din Paris și reeditată la noi în 1996 „Bucureștiul este un loc de întâlnire. Este un oraș unde îți golești punga și te umpli de apucături occidentale... Lecția pe care o oferă Bucureștiul este una de viață: te învață cum să te adaptezi, chiar și la imposibil. Pe parcursul destinului său sinuos și pitoresc, Bucureștiul a rămas un oraș vesel”

Revenim astfel la întrebarea inițială: este Bucureștiul un oraș „occidental” sau cel puțin are vocație occidentală ? Judecând după „matricea stilistică” a Căii Victoriei, Bucureștiul este un oraș „în curs de occidentalizare”, fenomen ce presupune adaptarea spațiului „oriental” la logica amplasării de tip occidental. Așa se face într-un perimetru restrâns coabitează stiluri urbanistice și chiar mentalități diferite, că oricâte planuri urbanistice am trasa, ne întoarcem la modelul bizantin, dacă nu prin arhitectură, cel puțin prin obiceiuri și comportament.

Cu aproape 130 de ani în urmă, călătorul și istoricul francez Ulisse de Marsillac, stabilit definitiv la București, încerca, în „Journal de Bucharest” din 1873, publicație pe care însuși a creat-o și condus-o între 1870-86, să-și imagineze viitorul capitalei noastre. Verva sa atingea utopia, fiind o replică la *Cetatea Soarelui* de Tomaso Campanella. Iată textul său premonitor: în locul Mănăstirii Văcărești, Universitatea și campusul aferent, pe Dealul Spirii, Palatul Guvernamental, în locul bălții de la Cișmigiu, o grădină Botanică, la intrare, Muzeul Național și Biblioteca, iar între ele, în piețe, bogat ornamentate cu statui și basoreliefuri, fântâni monumentale purtând numele unor eroi ai neamului” Să acceptăm că francezul avea imaginație! Și să mai acceptăm că Bucureștiul are multe zone, încă nevalorificate. Cât mai știm astăzi despre istoria Casei Capșa, local de referință al Căii Victoriei, înființată în 1868 și remarcată de Paul Morand în evocările sale, în fața căreia cuconițele Bucureștiului se înșirau „la coada calului” (statuia lui Mihai Viteazul) ca să cumpere înghețată, în vreme ce cavalerii, curtenitori, în civil sau militari, le așteptau în atelaje luxoase ? Sau cine mai știe că „pe vremea rușilor”, în 1877 localurile erau pline ochi, iar la „Union-Suisse” (vis-a-vis de Capșa), cupletistul Ion D. Ionescu (transilvănean de origine) distra seară de seară peste 200-300 de clienți cu celebrele „hituri”: Colo-n grădină / Văz o botină / De cea mai fină / Și un picior / Foarte ușor” Când, în sfârșit, în octombrie 1877 a căzut Plevna, I. D. Ionescu a apărut pe scenă călare, în rolul lui Osman Pașa, într-o apoteoză de aplauze. Era o epocă frivolă și veselă, când tropotul cailor de birjă (adică trăsură cu chirie, spre deosebire de landourile de casă) răsunau pe bărnele de lemn ale Mogoșoaiei. Pe la 1839, locul de stație al birjelor era la *Caraula ce mare*, pe actualul amplasament al Palatului Telefoanelor, și de aici se închiriau trăsurile pentru drumuri în afara orașului, la Herăstrău sau mai departe, la mănăstiri.

Mai târziu, acum un veac, locul birjei este luat de tramvaiul cu doi cai ce pornea de la Gara de Nord, cobora pe Grivița până la Catedrala Sfântul Iosif, apoi se opinea spre Câmpineanu, după ce birjarul mai adăuga un cal la atelaj ca să urce

„rampa”, pe Calea Victoriei. Odată ajuns la Teatrul Național, tramvaiul pornea fie spre Bariera Oborului fie spre ce a Vergului. Dar să mai dăm cuvântul unui călător străin, A.I. Veltman, care a vizitat Bucureștii pe la 1828-29: „Fost-ați dumneavoastră la București ? Nu! Îmi pare foarte rău. Ce oraș, și ce femei sunt la București De veți intra în București pe la Herăstrău, pe ulița Mogoșoaiei, seara, la 8-a ceasuri o să vă umple de mirare șirul caleștilor, cu hamurile strălucite, cu arnăuți la scară și cu cucoanele împopoțonate ca la Paris” Așadar, belșug, lux și culoare, într-un oraș care se aude zilnic îndemnul: „La bulivard, birjar!!

Concluzia: Bucureștiul e un oraș diferit de altele, un puzzle pestriț și eclectic, un amestec de balcanism, verdeață și picanterii bizantine, crescut pe o generoasă porțiune neoclasică și eclectică, ivit pe un trunchi mitologic din care emană, discret, o aromă înalt metafizică.

4. De la biblioteca lui Carol I la ... „Bucureștiul răsfoit”. Noile paradigme ale animației

Când arhitectul Paul Gottereau a proiectat primul Palat Regal modern de pe Calea Victoriei, se spune că Regele Carol I a avut trei preferințe: să dețină o sală a tronului majestoasă, să încorporeze vechile case ale lui Dinicu Golescu și să amenajeze în noul local o bibliotecă. Personal, regele a lucrat la decorarea acestui spațiu ca ebenist și forjor, întârziind chiar inaugurarea ansamblului până când biblioteca a fost gata. Rezultatul: în 1910 biblioteca regală deținea peste 60.000 de cărți albume, fotografii și cărți poștale, majoritatea legate în condiții excepționale de meșteri aduși din Franța și Imperiul Habsburgic. Chiar și azi mai găsești, la câte un anticar cu pretenții, cărți din Biblioteca regală, oferite pe sub mână la prețuri exorbitante!

Bibliotecarul regal, elvețianul Louis Bachelin s-a ocupat în egală măsură și de biblioteca de la Peleş, naturalizându-se pe aceste meleaguri și făcând din îngrijirea cărților un crez de viață. Din păcate, Biblioteca regală s-a mistuit în bună parte în flăcări, într-un incendiu din 1926 iar ceea ce a mai rămas a fost în bună parte prăduit după război. Ce reprezintă acest remember? Faptul că în repetate rânduri biblioteci importante ale Bucureștiului au fost arse, devastate sau risipite. Este și cazul localului Bibliotecii Universitare, distrusă parțial la Revoluția din 1989 și renăscută miraculos prin grija gazdelor noastre de azi. Cât mai știu tinerii de azi și chiar persoanele de vârstă medie despre vechile biblioteci ale Capitalei dar mai ales care este compoziția publicului actual și în ce măsură sunt predictibile tendințele sale de apetit cultural este o întrebare de interes general al cărui răspuns poate determina în bună măsură actuala politică culturală a României.

Sociologii disting de obicei între publicul foarte tânăr, tânăr și cel adult, insistând de regulă asupra interesului de lectură al adulților, fie că acești alcătuiesc elita, clasa de condiție medie sau non-publicul. La polul opus se află cei care consideră că *animația* de bibliotecă, respectiv procesele prin care biblioteca se angrenează în viața culturală a comunității (doamna Anca Sârghie utilizează chiar termenul de „centru al vieții culturale” în lucrarea sa „Biblioteca și publicul”, 2008, Ed. Alma Mater, Sibiu) se adresează cu prioritate copiilor sau cel mult tinerilor, fapt ce ar transforma bibliotecile în „ludoteci”, respectiv locuri unde jocul și destinderea veselă

ar putea orienta interesul către carte. Fără a nega dictonul după care „Ludoteca este antecamera lecturii”, apreciez că centrul de greutate al educației pentru lectură îl constituie la ora actuală publicul adolescent. Argumentele țin în egală măsură de carențele acestui tip de public (interes intelectual precar, aspirații către consumism și efemer, lipsa unor repere și criterii culturale temeinice), cât mai ales de potențialul enorm ce îl reprezintă acest eșantion de public, ce, odată devenit adult, poate fi câștigat către lectură.

Din rândul adolescenților se vor distinge atât cititori *reali*, cât și cei *potențiali* ai bibliotecii de mâine, cu condiția să ne adaptăm strategia și obiectivele către instrucția și educația acestora, să reanalizăm periodic oferta culturală, adaptând-o și orientând-o spre noile tendințe, și mai ale să recunoaștem franc, fără ocolișuri, unde ne aflăm față de sistemul de valori adoptat de această generație efervescentă și vulnerabilă. Câteva direcții de urmat privind atragerea publicului tânăr se dovedesc la ora actuală fertile: *etalarea* colecțiilor de documente, atent selectate și inteligent oferite ca o alternativă la informația de tip electronic, accentul pe informațiile de interes *comunitar*, angrenarea în acțiuni de tip *non-convențional*. În acest fel membrii tineri și nu numai ei, ai comunității, pot deveni principalii beneficiari ai *animației de bibliotecă*, transformându-se din parteneri potențiali, în colaboratori *reali*, consecvenți și participativi ai bibliotecii la activitățile de tip cultural. În esență, pe această cale, putem contribui, în spiritul *Declarației de la Glasgow privind bibliotecile*, la „dezvoltarea libertății intelectuale și preservarea drepturilor democratice ale utilizatorilor”

Concret, în cursul ultimelor luni B.M.B., prin Serviciul Patrimoniu Cultural și Memorie Comunitară a inițiat și derulat o serie de proiecte culturale non-convenționale, sub genericul „București memoria documentelor” Astfel, la ediția a IV-a a manifestării „Delivery street”, în cursul lunii iunie a.c., desfășurată în perimetrul străzilor Pictor Verona, Grădina Icoanei, Școala Centrală, B.M.B. a prezentat conceptul „Bucureștiul răsfoit”, oferind publicului o selecție de albume ilustrate de spre București, lucrări de antropologie culturală, dar și din sfera teoriei sociale, ecologiei, dezvoltării durabile a comunităților și a stilurilor de viață. Într-o ambianță destinsă, colocvială, cărțile au putut fi consultate, citite sau doar admirate. Ideea fundamentală a acestui concept este că „Informația este valoroasă atât timp cât circulă” Desfășurat în imediata apropiere a unui târg de schimb, unde tinerii puteau schimba de voie discuri, cărți sau suveniruri, Biblioteca s-a aflat într-un veritabil *spațiu deschis* accentuat și de dialogul de același tip (practicat cu acest prilej) menit să faciliteze schimbul de opinii. Provocați de întrebări de genul: ce știți despre tema/subiectul respectiv ? Vreți să descoperim împreună noi elemente ? Doriți să consultăm și baza de date?... cei peste 60 de vizitatori ce au frecventat zilnic standul au descoperit pe viu conceptul de „bibliotecă alternativă”. Dintre aceștia, cel puțin 10-15% aveau permis de acces în bibliotecă, iar mai mult de jumătate aparțineau segmentului mediu de vârstă (30-50 ani).

Concluzia este că puțini cititori știu cu exactitate adresa vreunui sediu de bibliotecă/filială, iar numărul celor interesați de acest gen de servicii este în scădere. Totuși, biblioteca alternativă rămâne o modalitate de a atrage cititorii, fie și printr-o ofertă neconvențională, dacă nu printr-o atracție de durată.

Un alt proiect ce s-a bucurat inclusiv de aprecierea primarului general al Capitalei, dl. Sorin Oprescu, după cum programul „Bucureștiul răsfoit” a fost vizionat de ministrul culturii, dl. Tudor Paleologu, s-a intitulat „Bucureștiul dispărut... Bucureștiul redescoperit”, derulat în luna iulie, în Parcul Cișmigiu, în zona numită „La Cetate”. Manifestarea a reunit mai multe organizații și fundații, între care „Fabrica de peisaj”, „Free reader” sau atelierul „Bucureștiul cu ... legendă”, organizat de „Fundația Ion Rațiu”. Oferta culturală și educațională a fost diversă, desfășurându-se pe ateliere, interactiv, prin colaborarea directă între expozanți și public. Expansivi și inventivi, tinerii au redecorat aleile cu oi alcătuite din pet-uri reciclate, au pus pe alei fotografii cu monumente și clădiri dispărute și au identificat zone degradate ce necesită o reabilitare ecologică. O agenție de publicitate, „Fabrica de peisaj”, a creat pe parcursul unei zile mai multe momente de happening cultural, la care a participat inclusiv primarul general al Capitalei.

Prezența B.M.B. în acest context a adus un plus de valoare și stabilitate actului cultural. Ceea ce trebuie, în plus să mai facem este *continuitate* și *consecvență*. Bibliotecile, iar B.M.B. nu face excepție, nu pot susține pe termen lung astfel de programe, decât cu condiția atragerii de *voluntari*. Parteneriatul cu unele asociații și fundații prezintă avantaje atât în sensul diminuării costurilor, cât și al concentrării resursei umane. Singur, personalul bibliotecii, oricât de calificat și disponibil ar fi, nu ar putea derula astfel de proiecte fără o participare în parteneriat. Un alt exemplu de acțiune cu ecou public îl constituie proiectul „Școala europeană – o școală a creativității”, care a reunit, la sediul nostru din strada Viitorului (într-un spațiu multifuncțional ideal proiectat pentru a găzdui astfel de manifestări) copii de la două școli din cartierul Ferentari. De data aceasta partener ne-a fost Fundația „Komunitas”, având ca obiectiv facilitarea accesului la cultură al copiilor din cartierele defavorizate economic sau provenind din comunități etnic minoritare. Acești copii cu risc de excludere socială au fost călăuziți de voluntari ai Fundației către deprinderea unor meșteșuguri artisanale, abilități culturale și exerciții sportive, oferindu-le odată cu experiența lucrului în comun și dreptul la auto-reprezentare publică. Biblioteca și Muzeul Național al Pompierilor au oferit acestor copii nu doar un spațiu de manifestare, ci mai ales o recunoaștere a efortului. În fond, ei toți au absolvit „Școala europeană a creativității”, după cum susțin inițiatorii programului, dovedind prin obiectele artisanale, picturile și fotografiile rezultate că au nu doar talent, dar și har.

Acestea reprezintă doar o parte din manifestările culturale de tip non-convențional promovate de noi. Fără a intra în amănunte suplimentare, mai amintesc „Ziua bloggerilor bucureșteni”, ediția I, spectacol interactiv muzical literar „Florile primăverii” sau concertul de muzică clasică susținut la Complexul „Cazinou” din Sinaia. Acestea sunt o dovadă că în prezent bibliotecile nu mai pot funcționa decât ca *centre de promovare culturală*. Este și aceasta o formă de a atrage noi servicii și utilizatori, este până la urmă o dovadă de adaptare. Până când vom fi înlăturați de rețeaua digitală mai avem timp să menținem dialogul cu cititorii. În ultimă instanță, nu tehnica ci publicul va decide rămânerea noastră în competiția valorilor.